

La resurrecció de l'Home dels Nassos

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 04-01-2012

Va existir l'Home dels Nassos? Era un home que tenia tants nassos com dies tenia l'any? És una rondalla inventada per fer caliu nadalenc? O té alguna cosa a veure amb cultes arcaics que han arribat fins als nostres dies? En Jordi Bilbeny ens explica que l'Home dels Nassos seria el relict de una divinitat perduda vinculada a l'esperit de l'arbre.

El darrer dia de l'any dóna vida a un dels personatges més populars, però alhora més enigmàtics de Catalunya: l'Home dels Nassos. Alguns folkloristes creien que es tractava d'una tradició més aviat reduïda a uns indrets determinats i sense gaire arrelament social. Tanmateix, En Bieñve Moya narra al seu llibre *Calendes* que en un programa que es va fer, a l'any 1993, a Catalunya Ràdio, i des del qual es preguntava als oients si algú havia vist l'Home dels Nassos, les trucades provinents de tot el país, van col·lapsar la centralita. Per En Moya, l'Home dels Nassos "era un personatge que cada pare, cada avi i àvia explicava al seu nét o néta amb traços d'una posada en escena diferent, familiar. Aquesta és la raó per la qual fins fa poc temps era un personatge sobre el qual no se'n trobaven gaires mencions en els treballs sobre cultura popular, i que ara sorprèn moltes persones que el creien només fill de la fantasia familiar".

L'Home dels Nassos i el Senyor de la Natura

Amb tot, l'Home dels Nassos és conegut arreu. He preguntat aquests dies a una dotzena d'arenyencs si sabien qui era i tots han coincidit que és un home que passa el 31 de desembre i que "té tants nassos com dies té l'any" o que "té tants nassos com dies queden per acabar l'any". La qual cosa reforça els supòsits d'En Moya que no pas perquè ningú no l'hagi vist, o no se n'hagi creat una personificació adient, com en el cas del tió, hagi forçosament de ser un home poc conegut.

L'Amades en parla prolixament al *Costumari* i és, bàsicament, per mitjà de les seves descripcions que avui podem

aproximar-nos-hi amb prou elements de judici a fi de fer-ne una nova lectura i una nova interpretació. Després de recollir tantes dades com li fou possible, l'Amades conclouia: "L'Home dels Nassos sembla ésser la degeneració d'un personatge mític que tractava de simbolitzar l'any, subjecte que havia estat representat per un arbre, l'arbre dels nassos, espècie molt rara i que molt probablement degué ésser la mansió o posada de l'esperit de la vegetació, que era el qui hom venerava i ponderava. Pel Pirineu oriental francès explicaven a la mainada que l'Home dels Nassos vivia dins de la soca d'un arbre; que al punt de rompre l'alba del dia d'avui sortia del seu amagatall" i venia vestit de fulles de dotze arbres diferents cap a Catalunya. Això ha fet que per les terres nord-pirinenques també parlessin a la quitxalla de l'Arbre dels Nassos, el qual ostenta tants nassos com dies té l'any.

Com que la plasmació de l'any sota forma d'arbre és molt corrent i sovint identificada així en endevinalles a l'enigmari de molts pobles, l'Amades ha reblat: "La visió popular de l'any i la pintura del vestit de l'Home dels Nassos habitant dins una soca són tan similars, que sembla lícit identificar els dos conceptes. Amb tota probabilitat, l'Home dels Nassos, tan desfigurat a ciutat, és la darrera gradació de l'esperit de la vegetació", encarnat en la figura de l'arbre: de l'arbre dels nassos.

Ara bé, En Nell Parrot, estudiant les representacions de l'arbre sagrat a Mesopotàmia i Elam, escriu a l'Arbre sacré que "no hi ha un culte de l'arbre mateix, sinó que sota aquesta figuració s'amaga sempre una entitat espiritual". I En Mircea Eliade, al seu *Tratado de Historia de las Religiones*, assenyala que, sovint, els antics santuaris sagrats estaven constituïts per un arbre o sota un arbre i que aquest mateix arbre "és l'habitació del déu de la fertilitat i de les ciències fertilitzadores".

Si, doncs, els esperits de la vegetació venien a ser antigues divinitats fertilitzadores –com Atis i Osiris, segons apunta En Frazer a *La Rama Dorada*– i el culte als arbres era un culte a una entitat espiritual identificada també amb el déu de la fertilitat, em sembla congruent deduir que tant l'Arbre dels Nassos, com la seva personificació en l'Home dels Nassos haurien d'haver estat, a la vegada, més enllà d'un personatge enigmàtic fruit de la imaginació popular, les dues cares d'una mateixa i única divinitat precristiana. Per això, quan el cristianisme naixent es volgué apropiat de la imatge de l'arbre, i assimilà el tió com a element sagrat definidor del Nadal, l'anomenà sense embuts "el tronc de Déu".

El culte al déu nassarrut

Llavors que En Mircea Eliade estudià les iniciacions místiques com un dels factors clau per entendre la religiositat primitiva, la mitologia i les fonts culturals, definí aquestes cerimònies entre "les festes religioses més importants". Per l'Eliade, "és a través de la iniciació com l'home, a les societats primitives i arcaïques, arriba a ser el que és i el que ha de ser: un ésser obert a la vida de l'esperit". I establí uns punts comuns constatables en una gran part dels rituals: separació del novici de la mare i posterior aïllament, fet d'una manera més o menys dramàtica; necessitat que els nois coneguin per primera vegada la por i el terror religiós "perquè els han advertit que seran arreplegats i morts pels Éssers divins" i el requeriment, per tant, que es preparin amb diferents processos de purificació, entre els qual hi ha sovint el dejuni o una dieta especial. Només després de morts i ressucitats espiritualment podran veure i dialogar amb l'Ésser Suprem, anomenat "l'Avi" per algunes tribus.

Si ens fixem ara amb el que recull l'Amades sobre l'Home dels Nassos, veurem també que es tracta d'una tradició que gravita a l'entorn de la mainada. Són només els infants els autèntics protagonistes de la diada i sobre això no hi ha cap folklorista que hi dissenteixi.

A Lleida, Igualada, Palafrugell, com així en alguns pobles de la Selva, feien tancar els infants que volien veure l'Home dels Nassos "en una cambra fosca com gola de llop", que acostumava a ser en un hostal. A Palafrugell, "quan ja feia estona que estaven tancats i començaven a inquietar-se, des de fora hom feia alguns esgarips, grinyols i estranyeses que els feien creure que eren obra de l'Home dels Nassos", amb voluntat manifesta d'espantar-los. Després, "els obrien, els donaven galetes, fruites seques i alguna altra llaunadura, i els deien que ho havia deixat per ells el personatge, el qual tot d'una se n'havia hagut d'anar".

A Arenys, però, i en d'altres poblacions costaneres de llevant "hom deia a la mainada que per poder veure l'Home dels Nassos calia estar net de pecat, i hom feia fer a la quitxalla una confessió pintoresca". La canalla havia d'anar a mar, dir cridant les malifetes que havia fet i les mentides que havia dit; fer un nus per cada una d'elles en un cordill o en una veta i llençar el cordill a l'aigua. Per l'Amades, "aquest enganyall confirma el sentit mític del personatge, de la vista del qual només en podien fruir els purs".

Del material recollit per l'Amades se'n pot inferir una identitat evident amb els rituals d'iniciació descrits per l'Eliade, si bé aquí la connexió amb el sagrat ja s'ha esvaït del tot. Primer, els nois són separats de casa. Havent-se purificat relatant les seves malifetes i mentides, eren tancats en una cambra fosca d'un hostal. Amb la foscor, els crits i el neguit de

veure una mena de monstre carregat de nassos, se'ls feia agafar por. En alguns casos, diu l'Amades, "per efecte d'un fenomen psíquic, els infants creien que l'havien vist, i n'explicaven els detalls i condicions que els grans els havien fet veure que tenia". I, en sortir de la cambra ritual, se'ls donava el menjar talment com en les descripcions de l'Eliade es van aixecant les prohibicions alimentàries a mesura que el novici avança en el seu coneixement iniciàtic.

Sembla, doncs, que hi havia una relació directa entre l'Home dels Nassos i un ritual d'iniciació, del qual també n'han quedat relictos en certes creences del món de les bruixes. Així, segons ens explica En Francis King, al seu llibre *Historias de Brujas y Demonios*, les bruixes robaven els nassos dels cadàvers i dels homes vius, que quedaven immersos en un trànsit profund.

Relictes d'un déu perdut

Que l'Home dels Nassos era un ésser vinculat amb la religió ho acabem de saber si fem cas un altre cop a l'Amades: per la Selva, quan els nois es trobaven tancats a la cambra fosca, els ruixaven amb aigua, la qual cosa ha dut el nostre folklorista a concloure que aquesta innocentada "sembla que pot enclore sentit de lustració, conduent així mateix a un estat de puresa". O sigui que, d'una o altra manera, caldria un bateig previ o simultani a la visió de la divinitat. Per això, en diferents viles de Catalunya, "al bell punt del migdia hom el troba al peu de la pica de l'aigua beneïda, on el poden anar a veure els qui ho desitgin".

D'altra banda, l'Ome deths Nases aranès, germà bessó del nostre Home dels Nassos, introduïx un element nou de comprensió: el personatge té tants nassos com dies de l'any han passat, però els perd tots la matinada de Cap d'Any. Després recupera un nas, i un segon al dia següent, i així successivament fins que queda proveït de tres-cents nassos al final del cicle anyal, segons anota l'Olivier de Marliave al *Pequeño Diccionario de Mitología Vasca y Pirenaica*. Per aquest autor i per En Moya, l'Home dels Nassos pot estar relacionat amb l'Ujanko basc, ésser mític que experimenta una disminució dels seus ulls fins arribar a tenir-ne només un el darrer dia de l'any.

Doncs bé, ultra les representacions del ciclop i d'altres personatges llegendaris amb un sol ull, la simbologia cristiana ha definit la idea mateixa de Déu amb un ull, baldament fos dins un triangle. Nogensmenys, caldria veure també en els ciclops antigues divinitats, deixatades amb els canvis de religió. Així, a la tragèdia d'Eurípides *El Cíclop*, traduïda al català per En Carles Riba, aquest ésser mitològic ens recorda: "És que ignoràveu que sóc déu i fill de déus?". I, encara que una semblança lingüística ens apropi a relacionar el nom d'Ujanko amb ull (ojo), el fet que aquest sigui, a parer d'En De Marliave "una divinitat antiquíssima", comparable a algunes de les més velles divinitats orientals, com Bes i Indra (que són descrits amb tot el cos cobert d'ulls), i que l'hagi trobat en el folklore de Guipúzkoa, que era una província de parla èuskara, ja ens pressuposaria un mot prellatí. I, així, una anàlisi etimològica detallada del nom –no pas en castellà, sinó en euskera–, ens portaria a identificar-lo amb el mateix nom de Déu: Jainko, Jeinko, Jinko, Jenko o Janko.

Jordi Bilbeny

Bibliografia

-BIENVE MOYA, Calendes. Impressions sobre mites, festes i celebracions catalanes; Edicions El Mèdol, L'Agulla, núm. 18, Tarragona, 1996.

-JOAN AMADES, Costumari Català; Salvat Editores, S.A. – Edicions 62, S.A.; Barcelona, 1982, volum I.

-NELL PARROT, Les représentations de l'arbre sacré sur les monuments de Mésopotamie et d'Elam; Geuthner, París, 1937.

-MIRCEA ELIADE, Tratado de Historia de las Religiones; traducció de Tomás Segovia, Ediciones Era, S.A.; 6a edició, Mèxic, D.F., 1986.

-JAMES FRAZER, La Rama Dorada. Magia y Religión; traducció d'Elizabeth i Tadeo I. Campuzano, onzena reimpressió, Fondo de Cultura Económico, Mèxic, D.F., 1986

- JACQUES BROSSE, Mythologie des arbres; Petit Bibliothèque Payot-161, Éditions Payot & Rivages, París, 2001.

-MIRCEA ELIADE, Iniciaciones místicas; traducció de José Matías Díaz, Ensayistas-134, Taurus Ediciones, S.A.; 2a reimpressió, Madrid, 1986.

-FRANCIS KING, Historias de Brujas y Demonios; traducció de Susana Constante, Plaza & Janés, Espulgues de Llobregat, 1987.

-OLIVIER MARLIAVE, Pequeño Diccionario de Mitología Vasca y Pirenaica; José J. de Olañeta, Editor; Palma de Mallorca, 1995.

-FRANCIS HUXLEY, The Eye. The Seer and the Seen; Thames and Hudson, Londres, 1990.

-JUAN-EDUARDO CIRLOT, El ojo en la mitología. Su simbolismo; Ediciones Libertarias, Madrid, 1992.

-EURÍPIDES, "El Ciclop", Tragèdies; traducció de Carles Riba, 3a edició, Clàssics Curial-2, Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1985.

-MANUEL DE LA SOTA, PIERRE LAFITTE I LINO DE AKESOLO, Diccionario Retana de Autoridades del Euskera; Editorial La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1976.